

بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه شهر شوش دانیال (ع)

اسحق ارجمند سیاهپوش^۱

محمد حسن مقدس جعفری^۲

محمد فریغلائی^۳

چکیده:

پژوهش حاضر به روش پیمایش انجام گرفته‌است که با هدف بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه شهر شوش صورت گرفته‌است. تعداد کل جامعه آماری برابر با ۳۲۰۰ نفر بوده‌است که ۲۸۰ نفر به عنوان حجم نمونه براساس فرمول کوکران انتخاب شده‌اند. شیوه نمونه‌گیری دراین تحقیق تصادفی ساده بوده‌است. با توجه به اینکه کنش اجتماعی تمام علوم انسانی را فرا می‌گیرد، بنابراین مناسب‌ترین تئوری برای این تحقیق، تئوری سیستمی پارسونز می‌باشد. در این پژوهش ارتباط هشت متغیر با پیشرفت تحصیلی مورد سنجش قرار گرفته‌است. نتایج نشانگر آن‌است که بین متغیرهای جنسیت، طبقه‌ی اجتماعی، بعد خانوار (تعداد اعضای خانواده)، عزت نفس، علاقه به رشته و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه‌ی معناداری وجود دارد. متغیرهای ساعات مطالعه، جنس، طبقه‌ی اجتماعی والدین و میزان عزت نفس به ترتیب سهم بیشتری در پیشگویی متغیر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، در مقایسه با سایر متغیرها دارند.

کلیدواژه: پیشرفت تحصیلی، طبقه اجتماعی، عزت نفس، جنسیت، دانش‌آموز.

^۱ - دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اندیمشک، استادیار گروه روان‌شناسی، اندیمشک، ایران / e.arjmand@yahoo.com

^۲ - دانشگاه شهید باهنر کرمان، گروه علوم اجتماعی، کرمان، ایران

^۳ - کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر

۱- مقدمه

انسان در ارتباط با محیط زندگی‌اش تجربیات ارزنده‌ای کسب کرده و توانسته در برابر ناملایمات و موانع طبیعت، با تفکر و اندیشه به مقابله برخیزد و این تجربیات را روز به روز وسعت بخشد و در طول زندگی برای نسل‌های آینده منتقل کند. آموزش و پرورش حلقه و زنجیره متصل‌کننده‌ی تجربیات بشری در اعصار گوناگون بوده است. آموزش و پرورش به حق یکی از بزرگ‌ترین و پیچیده‌ترین نظام‌های اجتماعی محسوب می‌شود، سازمانی که از دیر باز نقشی سازنده در بقاء و تداوم فرهنگ و تمدن بشری داشته و امروز نیز سنگ بنای توسعه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هر جامعه‌ای است.

این آموزش و پرورش است که می‌تواند انسان واقعی را بسازد و استعدادهای او را شکوفا نماید. آموزش و پرورش در تعریف جامعه‌شناسانه عبارت است از تدوین نسل بالغ امروزی برای تربیت فردا. (علاقه‌مند، ۱۳۸۲، ۱۶۵) آموزش و پرورش زمینه‌ای است که برای انسان شدن، چنان که کانت می‌گوید: بشر تنها با تعلیم و تربیت می‌تواند آدم شود. (کانت، ۱۳۶۳، ۴)

بی‌شک این آموزش و پرورش صحیح است که آینده را شکل می‌دهد و به حادّی مؤثر و تعیین‌کننده است که حتی تعداد کلاس‌های درس را جزء شاخص‌های توسعه می‌دانند. (گروه مشاوران یونسکو، ۱۳۸۲، ۲۲)

هم‌چنین از وظایف اساسی آموزش و پرورش در هر کشور، انتقال میراث فرهنگی جامعه، پرورش استعدادهای دانش‌آموزان و آماده کردن آنان برای شرکت فعال در جامعه است. بنابراین تعلیم و تربیت افراد به منظور تصدی امور مختلف ضرورتی آموزشی می‌نماید و مسأله‌ی موفقیت یا عدم موفقیت در امر تحصیل از مهمترین دغدغه‌های هر نظام آموزشی در تمامی جوامع است.

موفقیت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بیانگر نظام آموزشی کارآمد و موفق است که توسعه‌ی پایدار از نتایج حتمی چنین نظامی خواهد بود. زیرا آموزش و پرورش از ارکان اساسی رشد و توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی هر کشور به شمار می‌رود و امروزه نقش آن در بهبود شرایط زندگی افراد و جامعه بر همگان آشکار است. همچنین جامعه در گذر از جامعه‌ی سنتی به مدرن نیاز به نیروهای کارآمد از هر دو جنس دارد.

۲- بیان مسأله

از آن جا که آموزش و پرورش زیر بنای توسعه اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است، بررسی عوامل مؤثر بر پیشرفت و ترقی جوامع پیشرفته نشان می‌دهد که همه این کشورها از آموزش و پرورش توانمند و

کارآمد برخوردار بوده‌اند. بنابراین توجه بیشتر به تعلیم و تربیت مهمترین عامل پیشرفت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی جامعه است که تأثیر آن متوجه جامعه و خانواده است.

از مهمترین عواملی که عدم توجه جدی و کارشناسانه به آن همه ساله به میزان زیادی امکانات، منابع و استعدادها بالقوه انسانی و اقتصادی را تلف می‌کند و تأثیرات غیرقابل جبرانی در ابعاد فردی و اجتماعی به جای می‌گذارد دو مسأله‌ی افت و پیشرفت تحصیلی است. در هر دوره از زندگی فرد در اجتماع زندگی می‌کند. زندگی جمعی نیز به‌نحوی در افکار و اعمال افراد تأثیر دارد. کلاس، مدرسه، خانواده و جامعه‌ای که مدرسه در آن واقع است هریک به عنوان یک مؤسسه‌ی اجتماعی شرایط و اوضاع واحوال معینی را به‌وجود می‌آورند. رفتار بچه‌ها در هریک از این سازمان‌ها به طرز خاصی تحت تأثیر عوامل اجتماعی قرار دارد.

بدیهی است که کشور ما به مطالعات و تحقیقات مربوط به آموزش و پرورش نوجوانان و کودکان نیاز فراوان دارد، به‌خصوص در دو زمینه‌ی افت تحصیلی و پیشرفت تحصیلی با توجه به تنوع علل اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و روانی مؤثر بر آنها از یک طرف و تغییرات سریعی که جامعه شاهد آن است از طرف دیگر نیاز به پژوهش و تحقیقات جدید بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

درسال‌های اخیر باتوجه به تغییرات سریعی که در شهر شوش و شهرهای دیگر کشورمان در زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی رخ داده‌است و این تغییر و تحولات بیشتر نوجوانان و جوانان را تحت تأثیر قرار داده‌است. اکثر این گروه‌های جوان مشغول به تحصیل هستند و این تغییرات به طور مستقیم بر کیفیت درسی ایشان تأثیرگذار خواهد بود. لذا بررسی، تحقیق و کشف علل و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر پیشرفت تحصیلی همه ساله ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. مانند عواملی چون طبقه‌ی اجتماعی خانواده، محیط خانوادگی بعد خانواده، برنامه‌ریزی درسی، عزت نفس، جنسیت و غیره.

فرهنگ هر جامعه نیز خصوصیتی معین دارد. در هر جامعه فلسفه‌ی اجتماعی خاصی حاکم برآداب و رسوم، افکار و عقاید و عادات و تمایلات مردم آن جامعه است. بنابراین بررسی جنبه‌های فرهنگی هر جامعه ضروری است. (شریعتمداری، ۱۳۸۰، ۱۱) این مقاله به بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و با لحاظ کردن مسائل و نیازها به ارائه‌ی راهکارهای جدید می‌پردازد. همچنین به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر است.

عوامل اجتماعی و فرهنگی چه نقشی در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه شهر شوش دانیال در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹ دارد؟ میزان اثرگذاری هر یک از این عوامل در تبیین قبولی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه (دختر و پسر) چقدر است؟ چگونه می‌توان از افت تحصیلی دانش-

آموزان دوره‌ی متوسطه کاسته و شرایط لازم برای پیشرفت تحصیلی آنها را مهیا نمود؟ و چه عواملی بر پیشرفت تحصیلی تأثیر دارند؟

۳- اهداف تحقیق

۱-۳- هدف اصلی: پژوهش این است که عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دوره متوسطه‌ی شهر شوش در سال تحصیلی ۸۹-۸۸ مشخص و تعیین شود.

۱-۱-۳- هدف علمی: آگاه شدن از چگونگی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و عوامل مؤثر بر آن و در اختیار نهادن آنها به سازمان‌های مربوط به آموزش و پرورش. (آموزش و پرورش)

۳-۱-۲- اهداف کاربردی:

- شناخت میزان پیشرفت تحصیلی و قبولی دانش‌آموزان.
- شناسایی نقش عوامل فردی یا مشخص در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه.
- تبیین عوامل تأثیرگذار بر پیشرفت تحصیلی و تعیین نقش و تأثیر هر یک از این عوامل.
- آشنا نمودن والدین و معلمان و مسئولین در زمینه وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان و یا بهبودی وضعیت تحصیلی آنان.
- جلوگیری از افت تحصیلی و شناخت متغیرهایی که سبب افت تحصیلی دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه می‌شوند.
- ارائه‌ی راهکارهای لازم جهت کاهش افت تحصیلی و در مقابل افزایش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه‌ی شهرستان شوش.

۴- مبانی نظری

۴-۱- برنامه درسی پنهان

بحث برنامه درسی پنهان^۱ در مقاله‌ی پارسونز در مورد «کلاس به مثابه‌ی یک نظام اجتماعی» نیز مطرح شده است. ولی پارسونز از اصطلاح «عنصر اخلاقی برنامه درسی» استفاده می‌کند تا به یادگیری دانش‌آموزان در مورد مسائلی نظیر احترام به معلم، همکاری و توجه به حقوق همکلاسی‌ها و دارا بودن عادات پسندیده اشاره می‌کند.

^۱.Hidden curriculum

اصطلاح برنامه‌درسی پنهان برای اولین بار توسط جکسون^۱ در کتاب زندگی در کلاس‌های درس، مطرح شد. منظور او از این اصطلاح، اشاره به درس‌هایی بود که دانش‌آموز از بودن در کلاس یاد می‌گیرد مانند متانت و دست کشیدن از امیال و آرزوهای شخصی. (رابینسون، ۱۹۸۱)

مهمترین بُعد برنامه‌ی تحصیلی پنهان، ساختار قدرت موجود در مدرسه است، ساختاری که مفاهیم مافوق و مادون را به کودک یاد داده و او را برای شغل آتی خود آماده می‌سازد. به همین جهت به اعتقاد بسیاری برای حفظ وضع موجود، شکل مدرسه (سازمان مدرسه و نوع فعالیت‌های آن) به مراتب مهمتر و قدرتمندتر از محتوای آن یعنی برنامه‌ی درسی آشکار^۲ است.

در واقع، برنامه‌ی درسی پنهان به نتایجی مربوط می‌شود که معلم و مدرسه به‌طور هدفمند به دنبال آن نیستند، یا اینکه معلم و مدرسه به دنبال تأمین آنها هستند اما آشکارا در نزد دانش‌آموزان به آن اعتراف نمی‌کنند. (گوردون، ۱۹۹۷) به نظر می‌رسد برنامه‌ی درسی پنهان شامل بسیاری از ابعاد گوناگون زندگی مدرسه می‌شود. برخی اوقات برای اشاره به برنامه‌ی درسی پنهان از اصطلاحات دیگری نظیر «برنامه‌ی درسی نانوشته‌ی ضمنی و نهان» یاد می‌شود.

بلوم معتقد است که برنامه‌ی درسی پنهان در بسیاری از ابعاد، به مراتب از برنامه‌ی درسی آشکار اثربخشی بیشتری دارد. درس‌های این برنامه برای مدت‌های طولانی در ذهن دانش‌آموزان می‌ماند زیرا در همه‌جا حاضر بوده و آموزش‌های همسانی دارد. دانش‌آموزان هر روز درس‌های این برنامه را تجربه کرده و آنها را به خوبی یاد می‌گیرند. (بلوم، ۱۹۷۲)

۴-۲- نظریه عزت نفس^۳

دانش‌آموزانی که در مورد هویت خود، دچار ابهامند و یا به خود اطمینان ندارند در تلاش برای انجام وظایف و تکالیف یادگیری دچار شکست و تردید می‌شوند. معلمان می‌توانند از طریق کمک به دانش‌آموزان برای به دست آوردن تصویری واضح و مثبت از هویت و عزت نفس خود، کار خویش را به مراتب آسانتر کنند. هر دانش‌آموز نیاز دارد تا هویت مثبتی از خود به دست آورد، مفهومی از خویش کسب کند که در طول زمان حالت مثبت خود را حفظ کند، صرف‌نظر از این که چه تغییراتی در زندگی و محیط او صورت گیرد. (اریکسون، ۱۹۶۸)

^۱. Jackson

^۲. Overt Curriculum

^۳. Self- esteem theory

عزت نفس اساساً از طریق ارتباط با دیگران شکل می‌گیرد از جمله: کار با دیگران برای نیل به اهداف دشوار، شناخته شدن توسط دیگران و مورد احترام و محبت دیگران واقع شدن. معلم هر چقدر بیشتر دانش‌آموزان را در پروژه‌های مشترکی که رشد روابط حمایتی را سبب شوند درگیر سازد به همان نسبت عزت نفس و هویت دانش‌آموز، مثبت‌تر خواهد بود. (جانسون، ۱۹۷۷) از نقطه نظر رهیافت یادگیری اجتماعی^۱ آنچه مهم است ادراک دانش‌آموز از کفایت و خود اثر بخشی^۲ خویش است.

۴-۳- پیشرفت تحصیلی نتیجه‌ی کنش اجتماعی

با توجه به این که چارچوب نظری این تحقیق، نظریه کنش اجتماعی پارسونز می‌باشد، ابتدا کنش اجتماعی و نظریه‌های مربوط به آن بیان می‌شود، سپس نظریه‌ی کنش پارسونز را بیان می‌کنیم. آنچه کنش را از رفتار بازتابی متمایز می‌کند، این است که در کنش، میان انگیزه و پاسخ، تفکر قرار می‌گیرد. حداقل از نظر تحلیلی می‌توانیم دو گونه کنش را از یکدیگر متمایز کنیم: کنش فردی و کنش اجتماعی، در متمایز ساختن کنش فردی از کنش اجتماعی دو دیدگاه مختلف از آغاز با هم رقابت داشته‌اند. یکی دیدگاه ماکس وبر که بیشتر بر معیارهای ذهنی و درونی تأکید می‌کند و دیگری هم دورکیم که بیشتر بر معیارهای خارج از فرد و عینی تأکید دارد. (روشه، ۱۳۷۶، ۲۱)

۴-۴- نظریه کنش موجه

تلاش‌های مختلفی برای ارائه‌ی نظریه‌ای که بتواند کنش‌های مختلف افراد را تبیین کرده توضیح دهد، صورت گرفته‌است. مشهورترین و مهمترین نظریه‌ای که در این زمینه طرح شده متعلق به آیزن و فیش باین^۳ می‌باشد. نظر آنها این است که رفتار بیشتر در حالتی قابل پیش‌بینی و درک و توضیح است که ما به قصد شخص در رفتار توجه نماییم. (رفیع پور، ۱۳۷۲، ۱۴۸)

به نظر آنها رفتار در پی زنجیره‌ای از عوامل به وجود می‌آید و حلقه‌ی ما قبل بروز رفتار «قصد و نیت رفتاری» است. الگوی آنان نشان می‌دهد که قصدها به گرایش‌ها و هنجارهای مرتبط با رفتار متکی است. گرایش، یک متغیر فردی و شخصی است که طی آن، فرد خوب یا بد بودن یک رفتار (یا یک پدیده) را از نظر خودش ارزیابی می‌کند. هنجار منعکس کننده‌ی نفوذ و فشار اجتماعی است که شخص آن را برای

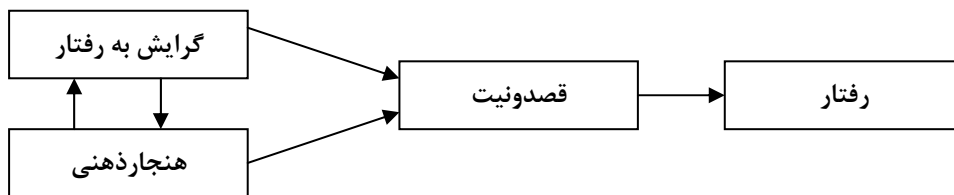
^۱. Social learning

^۲. Self - efficacy

^۳. L.Ajzen and M.Fishbrien

انجام کاری (رفتار) احساس و ادراک می‌کند. در شرایطی که گرایش‌ها و هنجارها، هردو، در رابطه با رفتار مثبت باشند، قصد به انجام رفتار معین افزایش خواهد یافت. اما در صورتی که گرایش‌ها و هنجارها در تضاد باشند، قدرت نسبی آنها می‌تواند تعیین‌کننده مقاصد بعدی و رفتار متعاقب آن باشد. این رابطه را می‌توان به شکل زیر نشان داد. (علوی تبار، ۱۳۷۹، ۲۰)

نمودار ۱-۲: رابطه‌ی بین رفتار و هنجار افراد

۴-۵- اراده‌گرایی در نظریه کنش اجتماعی پارسونز

مفهوم اراده‌گرایی پارسونز، با مفهوم واحد کنشی رابطه دارد. اراده‌گرایی، راجع به کنشگرانی است که در موقعیت‌های اجتماعی مبادرت به گزینش می‌کنند. هرچند اراده‌گرایی به معنای آن نیست که کنشگران در گزینش‌هایشان کاملاً آزاد هستند، بلکه آشکارا بر ذهن، آگاهی و تصمیم‌گیری‌های فردی دلالت می‌کند. هرچند که بر مفهوم اراده‌گرایی پارسونز از طرف بسیاری از جامعه‌شناسان انتقاد شد، اما پارسونز آشکارا می‌گوید که منظورش از اراده‌گرایی اراده آزاد نیست بلکه همیشه بر این عقیده بود که گزینش فردی به وسیله‌ی هنجارها، ارزش‌ها، افکار، موقعیت‌ها و نظایر آن محدود می‌شود. (ریترز، ۱۳۸۲، ۵۳۰)

۴-۶- متغیرهای الگویی پارسونز

متغیرهای الگویی، دو شیوه‌ی متفاوت جهت‌گیری ارزشی در نقشی است که از فرد انتظار می‌رود در هر نظام اجتماعی ایفا کند. به نظر پارسونز، متغیرهای الگویی واقعیت‌هایی هستند که جنبه‌ی عمومی و جهانی دارند و نشانگر تأثیر ویژگی‌های ساختی هر نظام اجتماعی بر رفتار فرد هستند. (ازکیا، ۱۳۸۱، ۹۵) عاطفی بودن در برابر غیرعاطفی بودن، جهت‌گیری جمعی در برابر جهت‌گیری فردی، عام‌گرایی در برابر خاص‌گرایی، انتسابی در برابر اکتسابی، ذاتی بودن در برابر عملی بودن. بر اساس متغیرهای الگویی پارسونز، می‌توان گفت که تعلیم و تعلم در جامعه‌ی روستایی که سنت‌ها

بیشتر حاکمند، مبتنی بر عام‌گرایی، جهت‌گیری جمعی، انتسابی و ذاتی بودن آن است اما در جامعه‌ی شهری که نشانه‌های جامعه‌ی مدرن در آن دیده می‌شود، شهروندان در قالب نقش‌های متنوع و براساس خصوصیات فرد‌گرایی، خاص‌گرایی، اکتسابی و ذاتی بودن آن است، اما در جامعه شهری که نشانه‌های جامعه‌ی مدرن در آن دیده می‌شود، شهروندان در قالب نقش‌های متنوع و بر اساس خصوصیات فرد‌گرایی، خاص‌گرایی، اکتسابی و عملی بودن درفعالیت‌های آموزشی شرکت می‌کنند.

از نظر پارسونز آموزش و پرورش فرآیندی آگاهانه، خلاقانه و همراه با اهداف خاصی است که در چارچوب یک نظام اجتماعی رخ می‌دهد. به عبارت دیگر، وی معتقد است که با شکل‌گیری ساختارها و کارکرد موضوعی، امکان رخ دادن امری امکان‌پذیر است. پارسونز، عوامل مؤثر در آموزش و پرورش را فرهنگ (ارزش‌ها و هنجارها)، نظام اعتقادی افراد، تمایلات نیازی و اجتماعی کردن افراد می‌داند.

۵- روش تحقیق

پژوهش حاضر به روش پیمایش انجام گرفته‌است. پژوهش‌های پیمایشی بر ساختن فرضیه‌ها و شناخت روابط بین متغیرها توجه دارد. روش و ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای با روش اسنادی و میدانی می‌باشد. تعداد کل جامعه‌آماری برابر با ۳۲۰۰ نفر بوده‌است که ۲۸۰ نفر به عنوان حجم نمونه براساس فرمول کوکران انتخاب شده‌اند. شیوه نمونه‌گیری در این تحقیق تصادفی ساده بوده‌است.

$$n = \frac{3200 \times (1/96)^2 (0/5)(0/5)}{(3200 - 1)(0/056)^2 + (1/96)^2 (0/5)(0/5)} = \frac{3073 / 28}{10 / 992} = 279 / 6$$

برای بررسی ارتباط بین متغیرهایی که سطح سنجش آنها اسمی و یا ترتیبی است از آزمون‌های آماری مناسب مثل کی دو (کای اسکویر)، آزمون t و کندال تائو بهره‌گرفته می‌شود. در مواردی هم که متغیرهای تحقیق به صورت فاصله‌ای و نسبی باشند، از روش ضریب همبستگی پیرسون استفاده می‌گردد. جهت بررسی رابطه معناداری بین متغیرها از تحلیل واریانس و رگرسیون چند متغیره استفاده شد. داده‌ها پس از جمع‌آوری، ویرایش و پردازش نهایی، توسط نرم افزار spss نسخه ۱۷ تجزیه و تحلیل شده‌اند.

۶- اعتبار و پایایی تحقیق:

در پرسشنامه موجود اکثر سؤالات نیازی به محاسبه روایی و آزمون آلفای کرنباخ نداشته‌اند به غیر از

سه متغیر که با تعداد چند گویه مورد سنجش قرار گرفته است.

تعداد گویه‌ها و آلفای کرنباخ متغیرهای مستقل

متغیرها	تعداد گویه‌ها	ضریب‌روایی (آلفای کرنباخ)
محیط خانوادگی	۴	۰/۷۳۶
برنامه ریزی درسی	۳	۰/۶۰۲
میزان عزت نفس	۸	۰/۵۵۰

در مجموع می‌توان گفت که سؤالات و گویه‌های هریک از این متغیرها از دقت سنجش و ارزیابی خوبی برخوردارند و پرسشنامه محقق، توان و قدرت اندازه‌گیری متغیرها را دارد.

۷- تعاریف نظری و عملیاتی متغیرهای مستقل و وابسته

۷-۱- مفهوم، معنای پیشرفت تحصیلی

برای اینکه مفهوم پیشرفت تحصیلی روشن شود ابتدا باید مفهوم افت تحصیلی که واژه‌ای در مقابل آن به شمار می‌آید روشن شود. افت تحصیلی، افت عملکرد تحصیلی و درسی دانش‌آموز از سطحی رضایت بخش به سطحی نامطلوب است.

۷-۱-۱- تعریف نظری پیشرفت:

پیشرفت از نظر لغوی به معنی پیش رونده، جلو رونده، حرکت به سوی مقابل، ترقی کردن، حرکت کردن به طرف بالا و جلو در جهت مثبت می‌باشد. (دهخدا، ۱۳۷۵)

۷-۱-۲- تعریف عملیاتی پیشرفت تحصیلی:

تعریف عملیاتی پیشرفت تحصیلی صورتی از معدل نمره‌های امتحانی دانش‌آموزان در رسیدن به هدفی از پیش تعیین شده درسی از وضع موجود به وضع مطلوب.

۸- یافته‌های پژوهش

مقدار R یا ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۵۵۱ بوده که نشان دهنده رابطه در حد متوسط بین

پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و متغیرهای مستقل است. مقدار ضریب تعیین یا R^2 برابر با ۰/۳۰۳ بوده و بیانگر این حقیقت است که ۳۰/۳ درصد یا تقریباً یک سوم از تغییرات پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان به این متغیرهای مستقل مربوط است و ۶۹/۷ درصد بقیه مربوط به عواملی است که در این تحقیق مورد بررسی قرار نگرفته اند. به عبارت دیگر تنها یک سوم از تغییرات پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان توسط متغیرهای مورد نظر تبیین شده است. ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰/۲۹ بوده که مقدار آن با درجات آزادی تعدیل شده است. مقدار خطای استاندارد برآورد برابر با ۱/۷۶ بوده که قدرت پیش‌بینی رگرسیون را نشان می‌دهد.

خلاصه نتایج رگرسیونی

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	انحراف معیار
۰/۵۵۱	۰/۳۰۳	۰/۲۹۰	۱/۷۶۴

جدول تجزیه واریانس نیز معنی‌دار بودن رگرسیون و رابطه خطی بین متغیرها را نشان داده که سطح معناداری آن را تأیید می‌کند. اعداد ارائه شده در جدول آنالیز واریانس نشان می‌دهد که مقدار F یعنی نسبت متوسط واریانس رگرسیون به متوسط واریانس باقیمانده برابر با ۲۳/۴۱ بوده و با درجه آزادی ۴ و سطح معناداری صفر می‌توان گفت که به احتمال بیش از ۹۹ درصد اطمینان بین پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و متغیرهای مستقل اختلاف معناداری وجود دارد. این آزمون نشان می‌دهد که مدل رگرسیون با مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته از پردازش خوبی برخوردارند و تغییرات تبیین شده توسط مدل واقعی بوده و ناشی از شانس و تصادف نیست.

تحلیل واریانس

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	سطح معناداری
رگرسیونی	۲۹۱/۵۵۲	۴	۷۲/۸۸۸	۲۳/۴۱	۰/۰۰۰
باقیمانده	۶۶۹/۴۱۶	۲۲۵	۳/۱۱۴	---	---
کل	۹۶۰/۹۶۸	۲۱۹		---	---

اما این که کدام یک از این متغیرهای مستقل مهم و نقش بیشتری در تعیین متغیر وابسته دارند باید از طریق مقادیر Beta تشخیص داد. این مقادیر استاندارد شده بوده و امکان مقایسه و تعیین سهم نسبی هر یک از متغیرها را فراهم می‌سازد. با توجه به جدول می‌توان گفت که نقش متغیرهای ساعات

مطالعه (beta=۰/۳۳۰) و جنس (beta=۰/۲۰۵) بیشتر از نقش سایر متغیرها است. این اعداد نشانگر آن است که به ازای هریک واحد تغییر در انحراف معیار ساعات مطالعه به اندازه ۰/۳۳ در انحراف معیار متغیر وابسته تغییر ایجاد می‌کند. همچنین به ازای هر یک واحد تغییر در انحراف معیار جنسیت دانش‌آموز به اندازه ۰/۲۰۵ در انحراف معیار متغیر وابسته پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تغییر ایجاد می‌شود. در حالی که به ازای یک واحد تغییر در انحراف معیار سایر متغیرها، در انحراف معیار متغیر وابسته تغییرات کمتری ایجاد می‌شود. بزرگ بودن مقدار بتا نشان دهنده اهمیت نسبی و نقش آن در پیشگویی متغیر وابسته است. بنابراین در اینجا می‌توان گفت که متغیرهای ساعات مطالعه، جنس، طبقه اجتماعی والدین و میزان عزت نفس به ترتیب سهم بیشتری در پیشگویی متغیر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، در مقایسه با سایر متغیرها دارند.

جدول ضرایب رگرسیونی متغیرهای مستقل با متغیر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان

متغیرها	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	وزن بتا	آزمون t	سطح معناداری
مقدار ثابت	۱۱/۶۱۸	۰/۷۷۰	---	۱۵/۰۸۷	۰/۰۰۰
ساعات مطالعه	۰/۶۰۶	۰/۱۲۳	۰/۳۳۰	۴/۹۳۸	۰/۰۰۰
جنس	۰/۸۶۰	۰/۲۸۷	۰/۲۰۵	۲/۹۹۴	۰/۰۰۳
طبقه اجتماعی	۰/۲۳۸	۰/۰۹۲	۰/۱۵۱	۲/۵۹۶	۰/۰۱۰
میزان عزت نفس	۰/۰۸۵	۰/۰۳۶	۰/۱۳۹	۲/۳۶۹	۰/۰۱۹
نقش محیط خانوادگی	-۰/۰۵۷	-۰/۹۷۶	۰/۳۳۰	-۰/۰۶۷	۰/۹۳۸
برنامه ریزی درسی	-۰/۱۰۳	-۱/۵۵۷	۰/۱۲۱	-۰/۱۰۶	۰/۷۳۵
میزان علاقه به رشته تحصیلی	-۰/۰۷۸	-۱/۳۰۰	۰/۱۹۵	-۰/۰۸۸	۰/۹۰۳
تعداد اعضای خانوار	-۰/۰۲۸	-۰/۴۶۵	۰/۶۴۲	-۰/۰۳۲	۰/۸۸۸
سن دانش‌آموزان	-۰/۱۱۲	-۱/۹۴۳	۰/۰۵۳	-۰/۱۳۲	۰/۹۵۷

۹- بحث و نتیجه‌گیری

مقدار ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۵۵۱ بوده که نشان دهنده رابطه در حد متوسط بین پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و متغیرهای مستقل است. مقدار ضریب تعیین بیانگر این حقیقت است که ۳۰/۳ درصد یا تقریباً یک سوم از تغییرات پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان به متغیرهای مستقل مربوط است. تقریباً ۶۹/۷ درصد از تغییرات پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مربوط به عواملی است که در این

تحقیق مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. تنها یک سوم از تغییرات پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان توسط متغیرهای مورد نظر تبیین شده‌است. مقادیر جدول ضرایب رگرسیونی نشان می‌دهد که متغیرهای ساعات مطالعه، جنسیت، طبقه اجتماعی والدین و میزان عزت نفس در سطح بیش از ۹۵ درصد معنی‌دار هستند. آزمون فیشر نشان می‌دهد که مدل رگرسیون با مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته از برازش خوبی برخوردارند و تغییرات تبیین شده توسط مدل واقعی بوده و ناشی از شانس و تصادف نیست. نقش متغیرهای ساعات مطالعه و جنسیت دانش‌آموزان نقش بیشتری در تعیین متغیر وابسته (پیشرفت تحصیلی) دارند. متغیرهای ساعات مطالعه، جنس، طبقه اجتماعی والدین و میزان عزت نفس به ترتیب سهم بیشتری در پیشگویی متغیر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، در مقایسه با سایر متغیرها دارند.

با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش در مقایسه با پژوهش‌های قبلی فرضیاتی همچون تأثیر جنسیت، طبقه اجتماعی والدین و میزان عزت نفس بر پیشرفت تحصیلی تأیید شده‌اند اما سایر متغیرهای به کار رفته در این تحقیق همچون میزان علاقه به رشته‌ی تحصیلی، برنامه‌ریزی درسی در پژوهش‌های قبلی به کار نرفته‌اند، فرضیه‌ی تأثیر متغیر مستقل محیط خانواده بر پیشرفت تحصیلی در این پژوهش رد شده‌است اما در پژوهش‌های قبلی تأیید شده است دلیل این امر نیز مربوط می‌شود به مکان انجام این پژوهش که بافت سنتی و روستایی داشته و هنوز محیط خانوادگی نتوانسته زمینه و شرایط مطلوب را در پیشرفت تحصیلی فرزندان فراهم کند.

با توجه به یافته‌های این تحقیق می‌توان پیشنهادات زیر را ارائه نمود.

- ۱- در صورت افزایش میزان درآمد خانواده و یا بالا بردن پایگاه اقتصادی و اجتماعی و یا طبقات اجتماعی، به میزان پیشرفت تحصیلی و معدل دانش‌آموزان افزوده می‌شود و برعکس. در صورتی که مسؤولین جامعه درصد پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان باشند بایستی سطح رفاه اقتصادی و شاخص میزان درآمد در بین مردم افزایش یابد تا بتوان شاهد پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و یا افزایش معدل آنها بود.
- ۲- داشتن اطلاعاتی از دیگر کشورها و مقایسه میزان پیشرفت تحصیلی یک کشور با آنها (به ویژه با کشورهای که از نظر اقتصادی در مرتبه مشابهی قرار دارند) و مقایسه میزان تفاوت‌ها در مقایسه با سایر کشورها می‌تواند بسیار سودمند باشد.
- ۳- هرچه میزان عزت نفس دانش‌آموز بیشتر باشد میزان پیشرفت تحصیلی بیشتر است. پس بایستی به طرق مختلف درصد افزایش میزان عزت نفس و یا اعتماد در بین دانش‌آموزان باشیم. برای بالا بردن عزت نفس در دانش‌آموزان راه‌های مختلفی وجود دارد. مثلاً برای افزایش عزت نفس ضروری است اولیا و مربیان به تفاوت‌های فردی، ویژگی‌های رشدی، مهارت‌ها، قابلیت‌ها، عواطف، منش و استعداد‌های کودک

توجه جدی کنند.

۴- مدت زمانی که به آموزش اختصاص داده می‌شود در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان نقش زیادی دارد. به‌طور کلی هرچه کودکان زمان بیشتری صرف مطالعه نمایند. با ثابت نگه‌داشتن بقیه عوامل مطالب بیشتری فرا خواهند گرفت.

۵- والدین باید برای رسیدگی به امور درسی فرزندان خود برنامه‌های منظمی داشته باشند و بین گفته‌ها و نظرات معلم و والدین نباید تفاوتی وجود داشته باشد و آموزش در محیط مدرسه باید همراه و هم‌گام با محیط خانه و با نظارت و هم‌فکری مربیان و والدین صورت گیرد زیرا هماهنگ نبودن اولیا و مربیان، دانش‌آموزان را دچار تردید می‌کند.

۶- از آن‌جایی که احترام به شخصیت افراد و در نظر گرفتن نقاط قوت آنها می‌تواند در افزایش عزت نفس مؤثر باشد، توصیه می‌شود والدین به نقاط قوت فرزندان بیش از نقاط ضعف آنها توجه کنند.

۷- هرچه اعضای خانواده کمتر باشد، پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بیشتر خواهد بود. پس با رعایت اصول و برنامه‌های تنظیم خانواده می‌توان در تداوم پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مثمرتر بود. بعد از اتمام این تحقیق می‌توان به عوامل اجتماعی و فرهنگی و روانی دیگری اشاره کرد که بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مؤثرند: عوامل و متغیرهای مستقلی از قبیل گروه همسالان، دوره‌های ضمن خدمت معلمان، ساختار کتاب‌های درسی، محیط مدرسه و شرایط فیزیکی مدرسه و کلاس‌های درس و نوع وسایل کمک درسی (سازمان و تسهیلات مدرسه)، تأثیر انگیزش، روش‌های نوین تدریس.

فهرست منابع

۱. ازکیا، مصطفی، (۱۳۸۱)، جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران، انتشارات اطلاعات تهران، چاپ ششم.
۲. رفیع پور، فرامرز، (۱۳۸۱)، مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی، شرکت سهامی انتشار، تهران، چاپ دوازدهم.
۳. روشه، گی، (۱۳۷۶)، جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، انتشارات تبیان، تهران.
۴. ریتزر، جورج، (۱۳۸۲)، نظریه‌ی جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات علمی، تهران، چاپ هفتم.
۵. شریعتمداری، علی، (۱۳۸۰)، رسالت تربیتی و علمی مراکز آموزشی، انتشارات سمت، تهران.
۶. علوی تبار، علی‌رضا، (۱۳۷۹)، بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، جلد اول، انتشارات سازمان شهرداری کشور، چاپ اول.

۷. کانت، امانوئل، (۱۳۶۳)، تعلیم و تربیت، ترجمه غلام حسین شکوهی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۸. گروه مشاوران یونسکو، (۱۳۸۲)، فرآیند برنامه‌ریزی آموزشی، ترجمه فریده مشایخ، انتشارات مدرسه، تهران، چاپ دوازدهم.
9. Parsons, shills, E, Naegele, A. And pitts, j. (eds), theories of society; foundations of modern sociological theory, the free press, New York.
10. Robinson, p. (1981), Perspectives on the Sociology of Education; London: Rutledge and kegan Pual.